

# ШЫҢ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИК ПАРТИЯСЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЫ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЫ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

№ 82 (4566). 1960 ч. апрель 8, пятница | Эртээ 20 көп.

## ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ ТУДУГЛАРЫНЧЕ ОНЗА КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Бистинь областың девискэринде тургустунуп турар Хову-Аксының «Тывакобальт» болгаш Ак-Довурактын «Тыва даг-дугу» комбинаттары болза чеди чылдың бүгү-эвилелге ужу-дузалыг улуг тудууларына хамаарып.

Тывага аар индустрияның эгезин салыр ужурул од бүдүрүлгө чөдөрүнүн туудун доозары болгаш ажы-дагга киирери дээрге, бистинь областың бугуруучу куштерин улам көгүлдеринге, ажылыч чоннарының материалдыг болгаш культурулгү депинели берилеринн хөдөөгө кайгам улуг ужу-дузалыг болушуну көрү.

Амгы үдө областың экономикаының кол үдөзини көдө ажы-агый, мал ажылы болуп турарынан, кажан ол улуг үлөтүр чөдөр ажиттыгынын сөлдүгө Тыва аар индустриядыг болгаш көдө ажы-агыйны областарың санына кирер, ажылыч аныгың хөй санын отряды бар апар.

Од улуг үлөтүр чөдөрүнүн материалдык-техниктиг баазаны тургузар талазы-биле эртен чылдарда биче эвес ажылар кылдынган. Чоокка чөдөр-ле эри турган Хову-Аксында болгаш Кара-Дашта чаа ажылыч суулар өзүп үлгүлөн. Бүдүрүлгө-нин болгаш чуртталганын, культу-ра-амыралдык дыка хөй туду-лары кылдынган. Чеди чылдың од үлөтүр чөдөрүнн хуусааында

ылгаала киирер дөш демисежип турар мурунакчы тудууларын, монтаждарын, инженер-техниктиг ажыдакчыларын саны хуу бүрү өзүп турар. Хову-Аксы комбинатын тудууда В. Логачев, Д. Лопкарев, А. Солдатов, О. Сиямбил, С. Хураак олар хуу бүрүнү ажыл нормазын 200 хуу чедир, Ак-Довурактын «Тыва даг-дугу» комбинатын тудууда Монгуш Ясаа 180—200 хуу, Монгуш Кара-оол удурткан коммунист күш-ажыл бригаданын экижигүнери М. Маадыр-оол, В. Монгуш олар тудуга ажыл нормазын 160—180 хуудан куду-латпай турарлар.

Чааг чөдөрүнн доктаалында айтканын боугар алдыга «Тыва даг-дугу» комбинатының баштайгы эөлөөчө 1961 чылда ажылаага кирер болгаш од комбинат Төрөөн чуртка үлөтүр продукциязын берип эгелээр, ыңгарыга 1964 чылда комбинаттын туудун бүрүнү-биле хошдан үндүргөш, ажыткан турар ужурул. Ол ышкаш «Тывакобальт» комбинаттын туудун 1963 чылда бүрүн дооспаш, ажылаага киирери көрдүнгөн.

Бүгү-эвилелге ужу-дузалыг чеди чылдың бо улуг үлөтүр чөдөрүнн тудуулары шалкын темпиде чөдөрү турар деп чугаалан болбас. Дуулаал ажыл-агый чөдөрлөр болгаш чуртталга бажынарнын тудуулары кылдынып турар боордан ашгы-да кол бүдүрүлгө тудууларын, казы-мал рудалар баабыздардыр фабрикаларын тудууларын мынчага чедир эгелөөзөн.

Бо жөдүдөшкүниң чоруктун кол чыдаганы болза төлөвилел органдары төлөвилел документтерин-биле чөдөрү үезинде хандыр-баанында, од ышкаш Красноярскинин улус ажыл-агый чөдөрлө мате-риалдык-техниктиг чөдөрлөнишкини четче бербөөнине деп комбинат тудууларын баштаар чөдөрлөр таймырлап турарлар. Мында шын-чыг чөдөрлөрдүн барын айтыр чү-

СУТ САДАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ		ЭЪТ САДАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ	
1960 чылдың бирги кварталында алдынган хүлээлгелериниң күөсүлдөзи (1960 чылдың апрель 1-ге чедир, хуу-биле)		1960 чылдың бирги кварталында алдынган хүлээлгелериниң күөсүлдөзи (1960 чылдың апрель 1-ге чедир, хуу-биле)	
Районнар		Районнар	
Тожу	264,7	Тожу	216,0
Каа-Хем	132,8	Сут-Хөл	189,7
Бин-Хем	131,8	Чөөн-Хемчик	185,3
Танды	131,8	Бин-Хем	182,7
Барыын-Хемчик	131,6	Каа-Хем	152,5
Чөөн-Хемчик	120,8	Танды	137,9
Чаа-Хөл	112,2	Барыын-Хемчик	132,4
Өрөн	109,3	Улуг-Хем	114,6
Бай-Тайга	106,0	Өвүр	108,8
Тес-Хем	105,0	Чаа-Хөл	101,6
Өвүр	104,4	Бай-Тайга	25,4
Улуг-Хем	103,7	Тес-Хем	22,9
Сут-Хөл	101,5	Эрөн	7,0
Совхозтар:		Совхозтар:	
«Өвк»	162,2	«Межегей»	241,0
«Межегей»	145,3	«Өвк»	166,1
«Барлык»	138,0	«Кызыл партизан»	160,8
«Эллег»	132,2	«Барлык»	155,0
«Тилелге»	124,4	«Тилелге»	146,2
«Кызыл партизан»	103,4	«Эллег»	118,0
«УТБА 25 чылды»	100,8	«УТБА 25 чылды»	9,0

## РСФСР-ниң композиторларының бирги съездизи

РСФСР-ниң композиторларының бирги — тургузучу съездизи Москвага үш хүнүнүң дургузунда ажылаан. Россия Федерацияның композиторларының Эвилелиниң сорулаларының дугайында А. Новиковтун илеткелин чугаалажып көөрү апрель 6-да доозулган. Бистинь чурттуң бугу улустарының музыка уран чүүлүн көгүлдериниң дугайында Коммунисттик партияның болгаш Совет чазактын улуг сагыш салымшыкынын савал-ошал берип чүве чугаалааннар демделген. СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле бюрозунун болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинин съездиге чедирген байырында композиторларынн мурунуга салган хүдүлүг сорулаларының дугайында чугаалааннар.

Совет музыка уран чүүлү болза коммунизмниң идеяларын пропагандаларының уран-мержежидиг тускай хөвири болуп болгаш эң дээрсе

чөгээлери-биле од улуг-чаагай ролун чедишишкиниң күөсүлүп турарын делегаттар демделгөөнөр. Чурттуң аныгы республикаларының композиторлар эвилелдеринден, культура ажыдакчыларының профэвилелинин ТК-ында РСФСР-ниң Чурукчуларының эвилелиниң оргкомитетиниң президиумундан болгаш Россия Федерацияның чөгээлелериниң Москва салбырындан, Москва областың Луковичий районун көдө ажыла-агыйның ажыдакчыларындан болгаш еске-даа чөдөрлөрдүн хөй салгыч байырыг чагаалар съездигең адрезинге келген.

РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң оргкомитетиниң даргазы А. Новиков түшөл сөс чугаалаан. Апрель 7-де композиторлар эвилелиниң эргелелиниң болгаш ревизия комиссиясының сөңгүдддддддд болган.

## Кремльге болган хүлээп алышкын

Чаа чөгээлелдиң эвилелди тургусканыга алдар кылдыр РСФСР-ниң композиторларының съездизинин Президиумунун Кремльдин Улуг Ордунга тургускан хүлээп алышканына съездизиниң киржикчилери чыгаланнар.

Эштер А. Б. Аристов, Л. И. Брежнев, К. Е. Ворошилов, Н. Г. Игнатов, Ф. Р. Козлов, А. И. Миколин, Н. А. Мухитдинов, Е. А. Фурцева, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, П. И. Поспелов, Д. С. Коротченко, А. Н. Косыгин, Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Оралакчы А. Ф. Засядко композиторларга алдап чед бергенер. Коммунисттик партияның болгаш Совет чазактын удурткучуларын хүлээп алышканынын киржикчилери дипломаттыг адыш часкаакчынары-биле уткалшар.

Композиторлар А. Г. Новиков.

(СЭТА).

## Экономиктиг чөвүлел хурал

Чаа-Хөл районунуң колхозтарының даргаларынын, трактор-хову бригадаларынын бригадирлериниң болгаш үчөткитериниң экономикаыг чөвүлел хуралы Чаа-Хөл СТС-тин контролына чөөкка чаа болуп эртенге. Чөвүлел хуралды ажылыга партия райкомунуң, райсоветтин ба-за районун көдө ажыл-агый инспекциясының харысалгалыг ажы-дакчылары киришкен.

Көдө ажыл-агый продукцияларынын бот-үнезин чингедириниң ар-галарының дугайында илеткеди СТС директору В. Т. Стихарев кылган. Чөвүлел хуралды киржикчилери көдө ажыл-агый продукциязынын бот-үнезин чингедир талазы-биле бот-тарынның ажыктыг саналдарын берип, продукциянын бот-үнезин чингедир дөш колхозтарда чогуур демисел чорутпаштай турарын демделгөө.

Техниканы ажылаар, база ону камаар талазы-биле колхозтарда четпес чүүлдерин болгаш ажы-агыйны эвес чорукту илеткечи ба-за санал бергенер шыгын шүтм-чүлөөн.

Од дугайын чамдык фактылар хө-

рөчлөй турар. Чинжээ, «ДТ-54» деп тракторнун капитал септелгезин кылдырынга бүдүрүлгө-сөп-хөө плааны боугар 12.316 рубль негеттинер турда «Бурунгаар» колхозта ол бир тракторга онаштыр 18.627 рубль болуп турар. Ынтыг яны-биле ол колхоз үш илтиг септеринге 55.882 рубльди чарыдаган. Ленин аттыг колхозта «ДТ-54» тракторнун капитал септелгезинге 18.182 рубль чарыдагынган.

Бир эвес машиналарның техниктиг ажаалдазын өй-шаанда чоруулу, агар септелгелерин кылып турган болза машиналар күөсүлү чөтөөдө урелбес-даа, оларын септеринге хөй хөрөңгү-даа чарыдагынмас ийик. Бо талазы-биле чүгө трактористер, бригадирлер, колхозтар-нын инженер-механиктери буруулу эвес, харин техника ажылааларын талазы-биле күрүн инспекторлары И. И. Шароварников, В. Д. Мосенко олар база буруулу. Олар моюн сонгаар техниктиг ажаалдазын өй-шаанда чорудар дөш шыгын контрольду чорудар хүлээлгелиг.

С. ИКОННИКОВ.

## Беш хүннүң семинары

Партия-оргаанизаастыг болгаш политиктиг-кижишчилге ажылынын денелин улам бедидер сорулга-биле СЭКП обком беш хүннүң семинары организаастаан. Бо чылдың апрель 5-те эгелөөн ол семинарда партия райкомарының оргкдид эрлерде партияның шүптү киржип турар.

Семинарның баштайгы хүнеринде делегей байдалының дугайы, Рязань областың партия организаациязының көдөзге партия-политиктиг ажылының дуржугазын непереди-ниң, областың колхозтарын ажы-

лазы талазы-биле быжылаар сорулгалар, мал ажылына мурунакчы үлө-рини калбартыры дөш еске-даа темаларга лекциялар номчуттуган.

Колхозтун мурунуга салдыган ажыл-агый сорулгаларын шиттир-лөөринге партия организаациязын ролу, партияга хүлээп алышкын болгаш анык коммунистерни кижилерди, комсомол организаациязына партияны удуртулга, күш-ажыл хойбузулуң дугайы болгаш еске-даа темаларга лекциялар семинарга база номчуттунар.

Семинарнын диннакчылары бот-

## Областың тараажылары!

Хову ажылдарынче организаастыг кириңер, ХӨРЗҮННҮҢ ШЫГЫН КАМГАЛАП, ЧАСКЫ ХҮН БҮРҮЗҮН ҮНЕЛЕНЕР!

## Четпес үрезиннерни дарый тыптынар

Улуг-Хем районунуң Ленин аттыг көдө ажыл-агый эргелиниң механизаторлары чеди чыл плаанын ийити чылынып часкы тарылгалыга эки белеткелдиг жууражыр дөш машина-техниканы септелгезин чедишишкиниң чоруткаа.

Колхозтун механизаторлары септеле чогуур 14 тракторун, 15 селазканы, 8 трактор анлазынын, 55 илтирн болгаш еске-даа четпес-хө-рөкөсөдери септел дооскан.

Тракторист С. Багыт-оол, Д. Ду-ганчап, Т. Шожуд олар септеле үезинде механизаторлар аразына социалисттик чарышка шыгалар, хүн бүрүнүн нормалы доктаалга ажыр күөсөлүп келгенер. Олар бо чылдын чымчак чер анларылгазына шилчирге 800 — 1000 гектар черин ажылап кылып, кызыр, чалар чүүлдерин 5 хуу кампап ал, часкы тарылгалы 8 — 10 ажыл хүнүнче бедик агротехниктиг байдалга эр-тирер дөш социалисттик чарыштык бедик хүлээлгелерин алганнар.

Колхозтун тараа культурулары-нын шөлү 3500 гектарга калбарар. Оон алдыда 755 гектарга чыгысча база хөй чылда үнер ситеннер бол-гаш кукуруза, яны-бүрү ногаа ай-маан тарып олуртур. Колхоз 193 тонна кызыл-тас, 110 тонна сула, 30 центнер чинге-тараа, 60 тонна картофель үрезиннери арылап ал-ган.

Колхоз бо чылдын 300 гектар ар-бай тарымы, а үрезин мынчага чедир чөк. Ону кызыл-тас үрезини-биле орияп алып бис дөш ала-чягаараалашкынын олуруп турар. Оон алдыда кукуруза, ногаа ку-тураларының үрезини база четпес. Часкы тарылга эгелөөзө санын хо-луктар арткан, ыччангаш колхоз баштаар чери четпес үрезиннерни дарый тыптынып алып талазы-биле ам дордан кемчег албас болза, ол четпес үрезиннерге колхоз берге-дөөри чааваас.

Колхозта комсомол аге организа-циязынын секретары, агроном А. Куврин кукуруза шөлүнүң өдөк төгөр талазы-биле организаастыг дем-чегелерин чорудуп турар. Кукуруза шөлүнүң 2500 тонна өдөк төгөр паланыдан 2000 тонна төктүнгөн. О. Содоуан-оол, О. Доспай олар-нын удуртканы № 1, 2 хову брига-даларының экижигүнери кукуруза шөлүнүң өдөк төгөрүнүң мурунакчы киржин турарлар. Колхозта школа директору эш Хуренаа Дагыт-оол-дун удуртулазы-биле 5—6 клас-сарын өөреникчилери өдөк, хулуу чымып, улуг дузаны кукурузачы-ларга чедирип турарлар. Бар арга-ларын ажылап тургаш, колхозта ажылаатканын чылдар өдөкти та-рылга шөдөрүнө төгери негетти-нап турар.

А. КУМАЯН.

## Бистинь белеткелвис

Ленин аттыг колхоз бирги, ийити хову бригадаларын тарылгаже үн-дүрлеринге белеткөөн. Хову турла-ларында 8 чуртталга бажынарны, кудулаал 4 столовалык, 3 кызыл булдуңу септел белеткөөн. Ийи хову бригадаларында техникадан аныга 90 кызыл, 62 ажыл аттары быжы-латтынган. Колхозчулар 21 төгөлөр-ни бурун хөресөдери, хааржактары-биле бедик үрезин сөртүрүшкө белен кылдыр септөөн.

Ийи тракторлуг, 16 кижин саста-втыг комсомолчу-аныктар эвенюзу барык бир ай дургузунда Ак-Тур-гуда болгаш Чаш-Тала картофель, но-гаа, кукуруза шөдөрүнүң 3160 тон-на өдөкти сөртүп төккөн. Тракто-ристер К. Шыр-оол, Б. Дамчай олар элөөн мрак фермалардан өдөкти хүн-де 4—6 катал тарылга шөлүнүң сөртүп өккөн турган, алаа анык-тар Сөрөп, Чаштыгбай, Нарын-оол болгаш оон-даа өскелер эң идеяй-лиг ажылааннар.

Ховунуң ажыл-ишчилери бо чыл-дын тарыза чогуур бугу чериниң 80 ажыл хуузу эртен чылын аял-гар-гаш болгаш аялдалп кылган. Тараа культуруларынын 315 тонна үре-зиниң чажар шынарында чедир ары-латтынган. Оон өске үрезиннер чет-чир. Артык бо чылдын элөөн хөй мал чөми культуруларынын тарымы деп со-рулга салган, картофельди, ногааны 48 гектарын, 190 гектар кукуруза-ны, 530 гектар чыгыс чылда үнер ситенни тараан турар. Колхозчу ме-ханизаторлар СТС-тиң дузасы-биле 22 тракторну шагда-ла септөөн.

С. СОТНАМ.

Чаа-Хөл район.

## Суггарылга бугалары белен турзун

Сут-Хөл районун «Бора-Тайга» колхозунуң механизаторлары 10 тракторун, септеле чогуур 8 анда-анын, 4 луциальниги, 5 селазканы, 10 селазканы болгаш 60 илтир-ни септел дооскан. Олар 4 трактор-биле шөлү үнүшкүнү кылган. Шөми-Аксында 38 гектар черин ка-тап андарган, Чинге-Ховуда чер андарылгазын база чоруда берген.

Чаа ол шөдөрдө улуг хар чагган, хар-биле хошутур андарылганы чо-рууарга, шик доктаалында ажык-тыг болуп турар. Чинге-тараа та-рымы 200 гектар черин хар-биле хошутур андарылганы доран база эгелээр. Комсомолчу-аныктарын кукуруза өстүрер эвенюзу 100 гек-тар кукуруза шөлүнүң 762 тонна өдөкти төккөн.

Тарылга хүнери чедип келген турда, чедир кылдырмаан белеткел-дер ам-даа барын демделгелерин эр-тирп канчап-даа болбас. Үрезин сөртүрүп машиналарнын куувары ам-даа үрелки хөвөр, төгөлөр, хааржактар, шоодыйлар белен эвес. Суггарылга бугаларынын дөстөрин септелгезин эгелөөзөн. Колхозтун та-рылга шөлүн баштай суггарган ам тарып эгелээр мындыг негеделиг. Ийити төдөөдө, колхозчулар буга-ларнын дөстөрүн, унарнын эң кыска хуусаада септел доозары шыгын айтыр болур.

М. ЧАРТАК-ХУНА.

## «Большевик» колхозта

Барыын-Хемчик районунуң «Боль-шевик» колхозунуң баштаар чери тарылга шөдөрүнүн чөмишчил-гезинге 1 тракторун, 1 автомашина-ны, 13 шалактыг аттары болгаш 25 кижин организаастаан.

Комсомолчу-аныктарын эвенюзу кукуруза тарып өстүрер 85 гектар шөлү 1370 тонна өдөкти төккөн. Колхозчу кукурузачылар гектар бү-рүндөн 400 центнерден куду эвес ногаан массаны өстүрүп алырын шиттирлөөн.

Ногаа шөлүн база чөмишчипкен. Колхоз бо чылдын 38 гектар карто-фельди, 5 гектар ногааны тарымы. Ам 264 рамалары белеткөөн, пар-тияның өдөкти төккөн, ногаа үре-зинин чымтыктыг чөдөрлө өстү-рүп турар.

Н. СЕРИҢ.

## Он ийи чылда

Бай-Тайга районун Сталин аттыг колхозунуң дарганы И. Мандык-оол он ийи чыл дургузунда дарганага ажылаан. Тарылга белеткелдин септелгезин ол чыгыс-даа чылда хо-жуудай көрбөөн.

Кыжын ол 200 ажыл аттын да-галарын, чуртталга, бүдүрүлгө туду-ларынга херегелер сенчилерин, ас-пактарын, тыва шоочаларын болгаш оон-даа өске хөресөдери кылып келген. Бо чылдын 38 илтирн, 6 се-лазканы, тракторга андазын кожар хөресөдө ол септел дооскан.

С. АДЫГ.



Н. ХАЙЯРТАН.

Мурнуу-Сахалинск. Сахалин-ниң улус ажыл-агый чөвүлели-ниң институту улуг ажылды кы-лып турар. Оон төлөвилелдерин боугар Сахалинде улуг-улуг ке-лектерден элтеп тулар чуртталга бажынарнын кварталдары тургустунуп турар. Бир өг-бүле-ге таарыштыр кылган шевергин квартираларыг бажынарны мы-да калбаа-биле тудуп турар.

Мурнуу-Сахалинскде Парковая кудуңуудунда 9 гектар шөлүгө ийити шөлү 33 муң дөрбөлчүн метр 4—4 кызыл чуртталга бажы-нар, школа, ясли, магазинер туттунар.

Чурунта: институттун кол ар-хитектору Н. Т. Тельбинов архи-текторлар Дина Степановага (он талазында) болгаш Татьяна Кры-ловага консультация берип тур.

СЭТА-ның фотохрониказы. Фото С. Пунеговтуу.



Р. И. ЛЕНИННИН ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮНДЕН БЭЭР 90 ЧЫЛ БОЛУРУНГА



В. И. Лениннің ГОЭЛРО-ның пламның дугайында түзе чугалап турарм.

Чурукчу Л. А. Шматкоуңу чураан чуру

Чуртту электржидер дугайында ленинчи айтышкыннарның боттанышкыны

Совет эрге-чагырганы баштайгы чылдарында-ла «Коммунизм дэрге, Совет эрге-чагыргага бүгү чуртту электржидерин катканы ол болур» деп айткан, уруг Ленин Россияның бұдүрүкчү күштерин дөгжүдөрүнүн, үстүрүшү болган кезде айма-айгый-нын шактын өстүреринин, аймактын чоннарның културалары болган чагай байдалын чечектедиреринин оруктарын баш ууур өттүрүрүн чугалаан.

В. И. Лениннин бо айтышкыннарын күөстөтпашаан, Коммунист партия болган Совет чааз чуртту электржидеринин дугайында хун-бүрүдө сагыш салып турар.

Чуртту электржидеринин ленинчи планын баугара баштайгы беш чылдарда Шатур, Камшир, Днепр, Волхов болган өске-даа ол мыкшаш ынчаарда өң уугу электрстанцияларын тудуп, ажылаага кириген. В. И. Лениннин шууг дөгжөмөчө-биле Москва областың Камшир суурунга баштайгы кезде электрстанция туттунган болган чок-кавынын 26 суурулар электржидер. 1920 чылдың ноябрь 14-те ону ажылаага киригеннин байырамына В. И. Ленин киришкен. Уруг Ленинге тураскаал кылдыр электр лампаның «Лениннин лампаны» деп алаан.

Бир өвөс 1917 чылда Россияның бүгү электрстанциялары 1,9 миллиард киловатт-сак электрэнергияны ажылап үздүргөн болза, 1965 чылда СССР-ге өң бұдүрүшкүңү 500—520 миллиард киловатт-сакка чедер, толаргайларга 1917 чыл-биле денээрге ол 260—270 катан көндүр.

Братск, Красноярск болган өске-даа дегелде ол мыкшаш өң уугу гидроэлектрстанцияларын тудуун бистин чурутууга калбартып турар. Көдө айма-айгыйн электржидер талам-биле уугу аймадарын баз чорудуп турар. Чеди чылда бүгү колхозтарын, совхозтарын болган СТС-терин бүрүнү-биле электржидер турарын чугалаарга-ла чегир. Чуга РСФСР-ге беша 25100 колхозтарын электржидер. Мынчанган бистин чурутуу электр станцияларын болган электр дамчыдылаар шугунарнын сырый четкизи-биле шыгына бөр.

Чуртту электржидер дугайында ленинчи айтышкыннарын чыын-панач боттанышкынын бистин областың чикөөндө база көрүп турар бис.

Совет эрге-чагырганың чылдарын болган дургууда Тыва автономну областың амдыралында уугу өскөрдөшкүнөр болган.

Чыл келген турум-на Тываның электржидерине чарыдаар төзө-виледе көндөп, үлгүлөр болган кезде электрстанцияларын тудуу кылбарып, оларның күчүт өзүп турар.

Ам областың бүгү хоорайлары болган районнар төптөр электрстанцияларын болганар. Кызыда 5000 киловатт күчүт бус-турбина электрстанцияны ажылап өгөлөн.

Бир өвөс 1944 чылда Тывага чыгыс-даа кезде электрстанцияны чок турган болза, 1959 чылда кезде айма-айгый хереклекчилеринин электржидеринин колдуунда дооскан. Колхозтар, совхозтар болган СТС-терин барык шугунада электрстанциялар бар аларган. 1960 чылдың январь 1-де турганы-биле аларга, кезде электрстанцияларын күчүт 4500 киловатт хире болуп

турар. Чуга 1959 чылда бешин кезде айма-айгыйн электржидер талам-биле сметада айткан үнөш 4 миллиард чыгам рубльдин электр-септеде аймадары күөстөтпашаан, бекис вольтаның 66 километр, чымыс вольтаның 173 километр электр дамчыдыла шугунарнын туткан, нинти күчүт 860 киловатт трансформаторуг 15 кожууда станцияларын таарыштыр кылган. Электр чырыктын бистин областың бүгү булуунарында непереп турар. 1959 чылда 7 кезде айма-айгый артефидеринин кегжүнери электр чырыктын алган. Бо чымыс февральда «Ильичинин лампалары» Тыванын өң-не ырак суурунга, Бай-Тайга районуң «Кара-Хеа» колхозунда кыла берген. А электр чырыктын аймактын чоннарга улам өөрүшкүтү болган културалар амдыралды өскө берип турар.

Электрэнергия чуга аймактын чоннарнын амдыралына бижымы-биле сининган кирип турар өвөс. Көдө айма-айгыйн хей-хей аймактын чоннар кезинде бұдүрүлгөңү электрэнергиянын ролюн хандыр билип турарлар. Көдө айма-айгый артефидеринде электрэнергиянын базасына үндөшкөн, бұдүрүлгөңү хей күш кирип чорудуу-галарын механизастарын чедикшиңниң боттандырып турар. Каз-Хем районуң «Тилелге», Ленин аттыг колхозтарын, Танды болган Бин-Хем районнарын колхозтарын маңа чижек кылдыр көргүзүп болур. Оларда ышты дилер болган аймактын кымырын механизастар, металлды ажылап кылыр-биле кездедирин турар болган. Мал аймактын фермаларында ченерин белеткөрүн, суг хандырылаан, дук кыргыдаанын, суг саалдаын болган ону хандырыларын механизастар; тарааны ажылап кымыр (арыгаар, кургадыр, чүдүрер) талам-биле ажылап барык бүрүнү-биле механизастарынган.

Электржидерге аймактын күжүнү болган херекчилерин аажок уугу камнагалары берип турар. Электр саалдааны маңа чижек кылдыр ап көрөдүрер. Каз-Хем районуң «Тилелге» колхозунда 4 саан-чылаар электр саалдааны непереткеннин ачылында 180 инектерин саап турар инекте, азы саанчы бұдүрүңгө 45 инектер ошапкып турар. Өң-биле кады күш-ажылдын бұдүрүшкүңү 2 катан ажим бөдөн, саанчыларын күш-ажылы чингөө болган ажим төдөдери барык 1,5 катан өскөн.

Тарааны арыгаарыга электринин ажылаанда күш-ажылдын бұдүрүшкүңү 2—3 катан, мал ченерин белеткөрүнө—5—10 катан, дук кыргыдаанын—3 катан бедип турар. Чырыктын кылдыр ажылаан электрэнергиянын 1000 киловатт-шакы 670 кг көрсөткөн камнап азыр, а электр-биле ажылаар машиналарын хөдөдиреринге чарыг-даан 1000 киловатт-шак болза аймактын күжүнүң 300 кижи-хүн-нерин болган 100 айт-хүннерин солду турар.

Бир киловатт-шак электрэнергия 1,5 тонна силосту белеткөр, 10 тонна корнеклатоплодтарын казып азыр, 20 инектерин саар, 20 хой дүгүн кыргыс, 4 тонна чиг сүттү туртырар, 250 кг саржагы кылып алыр органы берип турарын бодарга база солду херек.

Бұдүрүлгөңү электрэнергияны непереткенде көдө айма-айгый продуктуларын бот-үнөш дыка чингөөр, күш-ажылдын бұдүрүшкүңү бедиң, аймактын күш-ажылы чингеп турар дээрин моон илден-дир. Экономика талам-биле ажимың чүдүлү чедиң алырына электр айма-айгыйн корум-чурумуг кылдыр тургузар; бұдүрүлгөңү бугу адырларын электрэнергия-биле бүрүн хандырар төдөдө, ону калбар-тыр өргөжөк чугула.

Бистин областың хей-хей колхоз-тары болган совхозтары ам бешин азын сайыраңгай айма-айгыйларды богу бергенер. 1959 чылда «Өк» совхозта электр дамчыдыла-галарын 40 км хире бекис вольтамы шугунарнын тургускан, трансформаторуг 7 кожууда станцияларын таарыштыр кылган болган мал аймактын бүгү фермаларын, харын электрстанциязындаан ырак турар фермаларын бешин бүрүнү-биле механизастар.

Бо чымын «Барлык» совхозта электр айма-айгыйн калбартыр талам-биле аймадарын чорудар көрдүңгөн. Бо талам-биле уугу аймадар колхозтарга база чоруттунуп турар. Ынчалза-даа чамдык колхозтарын баштаар черлерин көдө айма-айгыйн көдүреринге электр-жидерин чугула ролюн ам-даа чедиң үнөш көрбөй турары комундичы. Бұдүрүлгөңү кайы-бир адырын электржидер дугайында оларга са-наа кирирге болган чок-ла ойталап турарлар.

Колхозтарда электрэнергияны колхозчуларын бажыңнарын чыры-дарына, а чамдык кезин бұдүрүл-гө хереклекчилеринге (пилорама-биле ыш дилдеринге, далган тырттыра-

рынга болган күзүн тарааны ажыла-дап кымырына) ажылап турар. Амы үдө электрэнергия чокта амдырал болбас деп чүве билдингир, мынчанган көдө айма-айгый бұдүрүлгөңү электржидеринин өң бекис дегелде чедирери чугула.

Келир үдө областың электр айма-айгыйн калбартыр, чаа электрстанцияларын болган электр шугунарнын тургузар талам-биле аажок уугу аймадарын чорудар деп турар. Кызылдын бус-турбина электрстанциязында уугу аймадар база чоруттунар. Өң күчүзүн 13 муң киловаттка чедирер болган бо стан-циядан 35000 вольт күштүг электр дамчыдылагаларын шугунар-нын Бай-Хаак, Элегес-Аксы болган Сары-Сепче шөер. Ол аймадарын 1960—61 чылда күөсөдери көрдүңгөн. Ол шугунарна коштуган чымыс күштүг электр дамчыдыла-галарын шугунарнын электр энергияны хереклекчилерге (коммунал айма-айгыйларга, чурт үстүрүңгө болган көдө айма-айгый) чедирип берип турар болса. Моон солгаар бистин областа өң бекис күштүг—110 киловатт электр дамчыдыла шугунарнын боттандырар деп турар, олар область төвүн «Тывакобальт», «Тыва даг-дугу» үлгүлөр бұдүрүл-гөңү-биле тудуштурар. Ол шугунар оон оруунда турар яны-бүрү бұдүрүлгө, албан чераарин болган өске-даа хереклекчилерин электр-жидер-биле хаара туткан турар.

Тыва автономну область электр дамчыдыла шугунарнын сырый четкизи-биле шыгына берген турар үе ырак өвөс.

И. ГНИЛОМЕДОВ, «көдө электр тудуг» комитетинин кола инженерин.

Ленин хунүңгө уткуштур чарыш

Чөөн-Хемчик районуң Сталин аттыг көдө айма-айгый артелини өң Ондар Комбүштайга удуруткан туругу бригаданын кегжү-гүнери В. И. Лениннин төртү-түңгөн хунүңден бээр 90 чыл болганын күш-ажылы чедиң-киннер-биле үтүрүп дөш, социалист чарышты калбартаан.

Күүсөдөсү 133 куш Бо чымын тудугта ыш белеткөрүнчө тудугчулар органиастыг киргеш, кыштын кадыг, берге соогунга торубай, шугуругу ажылааннар. Бригаданың Кегжүн-Булакта ыш участоунда ышчылары кызымаккай ажыла-даан. Март 12-деги түнөш-биле алырга, олар тудугта нинтиин-биле 2130 кубометр тудуг ыжын, азы көрдүңгөн планга ууур 530 кубометр хой ышты белеткөр-вер. Олар ышты чуга кезип белеткөөн өвөс, харын оларын машина оруунга кирип дажып, ыш кескен участкага будук, чоңуну аптап, арыгаан болган 130 кубометр тудуг материалдарын тудуг черлеринге өөркеткен. Тудуг ыжынын өөрүлгөңү ам кидин тудуг үрүчүлгөңү турар. Соөртүл-гөдө 3 автомашинамы, 6 шамак-ка аттыг 9 кижи соксаала чок-ка ажылап турар.

800 кубометр дилер чымчак ыш материал белеткөр оона-галын бригада база күөстөкөн. Ам 30 ажим кубометр дилер ышты пилорама чанында ду-

жүргөн. Оларын дилин белеткө-ри-биле пилорамаңын башкарык-чымы өң Мадырыкчынын удурут-тууга дөш 3 кижи ажылап киришкен. Дилегенин баштайгы чурт хунүңдө олар 30 ажим кубометр кылып, чуга манзааларын дилген.

Мадырыкчыга болган өөредилгеге Тудугчуларын өң Доржу удурукмын 10 кижилег эвенозу медицина пунктуну тудуп алы-ры-биле ажылап кирген. Колхоз-чу суурун муруну таламында ба-за бир узун кудумчуда ызаңчы-ларын хөдөдирерин өргөн ды-ка артедөн, кегжө орайга дөш соксавай турар. Эвеночулар мед-пункт бажыңнын тудуунуң кол-кол кымыларын майнын бай-дала хунүнеринге таварыштыр доозар деп шиттирлээрер. Эш Чүдүймаага баштакан эвено кол-хозта чеди чыл школазынга улай алдып кылдыр тудугже база ажылап кирген.

Онаалгазын ажырган Эш Пирей удурукан 15 кижиле составы: херөжөңнер эвено-зу тудугта уугу дузаны чедирип турар. Херөжөңнер январь, фев-раль айларда 70 муң сангыг транкамы белеткөр деп оона-галын кылаш, онаалгазын ажы-р күөстөкөн. Олар ам үдө клубту, яслини шугуналары-биле

транкамын хап дооскан, яслини малгаштап өгөлөнөөр. Чарыштын мурунчылары Тудугта ыш белеткелди, өөр-түлгөңү дөш, медпункт болган школа тудуун кыска хуусаада доозар дөш, база клубту, яслини дүргөн болган өң шынырамыг шугуналар дөш чарышта мурунчыларды хой төй. ызаңчы, өөрүчүгү, шугунаруж эштер К. Намырай, Д. Базыр-оол, О. Хола, О. Омчула, А. Даным-Белек, С. Чудүймаа, херөжөңнерден эш-тер О. Чыбык, Х. Дардан, Даным, Мижит-Доржу, Х. Дачыг, Бичин-урут, К. Шура, С. Хоруу олар боттарынын уугу нормазын хун-үң-не 100—185 куш күөсөдир турараар.

Лекция номчулгасы Тудуг бригаданың кегжүн-нерин ортуунда лекция ном-чулгасы, беседалар, ытыктыр ном-чулгалар үрүчү болуп турар. Оларын кол-ла темалары болза В. И. Лениннин амдыралы болган ажил-чорудулгасы, чеди чылдын кижилери, 1960 чылда салдыган айма-айгый болган култура тургузушкунуңуң со-рулгалары болуп турар. Колхозта партия органиастыңнын сек-ретары эш Попугу «Бүгү дегелгй байдалынын дугайында» лекция-ны чокта чаа база номчаан.

М. СЕВЕН, «Шынын» корреспондентиз.

Бедик идегел болгаш ажил-ишке бұзурел

Серендик Болат-оол Совет Армия-нын албанын эрттирип чораш ча-рып келген дораан, колхоз баштаар черинге барган. Колхозтуң илчирбеге тракторларын механизатор кадр-лар-биле шунту четкелеттинген ужу-рунда, Болат-оолду ынчаарда «Бела-рус» башкарынага оналган. Чугула кампания ажыларыннын, мал чени ситен кезилдешинин, силөс салырынын, тулак дүжү алышкы-нын болган күрөңгө тараа бет-кеткелинин өгөлөн үзөи турган. Ол бүгү болза, техникага мергежили, камын чорукту, кыска үдө улам-на хей, эки шынарын чугулауу кыл-дыр бұдүрерин кижин бұдүрүлгөңү, ылангы механизатор кадрлардан шыныгы непер турган. Үениң негетинин келген ажилы-нын чугулаан билгеш, коллективтин найырадыг күш-ажылыңың өдүрүңгө кызымак үлгерин баш-тайгы хунүңден-не ол илердин өгөл-өн. Мога чок анык механизатор ажилдын бергезинден кажан-даа дедирелмейн, берген ооналданы ак-сеткилдиң, үрүчү ажим күөсө-дир турган. Девидеп дүвүрөсө, ажил-ишке оонаармчалыг, чедиңшине бұдү-редиг анык механизаторуң төлөп-тиң мөзү-шыны коллективге чор-гаарал. Серендик Болат-оол чуртта, областа болган районда амдырал-дын чаа чүдөдери, мурунчы дур-жулганы үрүчүгү соңуурган турар. Колхоз илчирбеге чаа трактор са-лып алган. Ону кымага өдөдөттире-

рин баштаар чеге чугаалашкан, Серендик Болат-оолга бөзрин чыгыс-тан-биле шиттирлээр. Күчүлүг бол-ган үнөш ол техниканы камын болган бұдүрүкчүлүг башкарынага идегелди көмөсөлүчү Болат-оол херек кырынга шыныдып шыдаан. Тракторун эки ажаап, камын эдидеп турарында ажим үзөдөш шактыктыг үрелишкениңер болбас. Өске хамаарылгадан тракторну хей тургузар таварылгаарга Болат-оол шууг хөвө чок, ыдыг байдал-биле шиттирлериң демисежиш келген. Ажаап алышкын үзөдөш комбайн турарга, дораан-на айтырып, чылдагаланын тыварына комбайнерге дузаалажып кириштер. Бир өвөс эдидиг, ону кымырыга элөөн шак-тар негетинер апарганда, Болат-оол ол-ла дораан тракторун комбайн-дан адырган, чер адырылааны бот-тандырып өгөлөй бээр турган. Күөкү кампания ажыларды доо-зуган, декабрынын уугу соогу өгөл-өн. Колхозчу ишчилерин мурун-га ажил-агыйнын база бир эөлчөгил сорулгалары тургустунуп келген. Нинтинин малын менди, хур кыш-тагалдыры-биле кады тудуг ыжы, дилиг материалы белеткөр ажил көдүрүлүп үнгөн. Колхоз чыгыс аай хевиринин электр станциязын ам-даа тудуп албаан, ол шаараш сарайда хевөр турган. Пилорамаңы дүргөн ажы-ладыр, колхозчу сууга чырыкты, артель бұдүрүлгелеринге электр

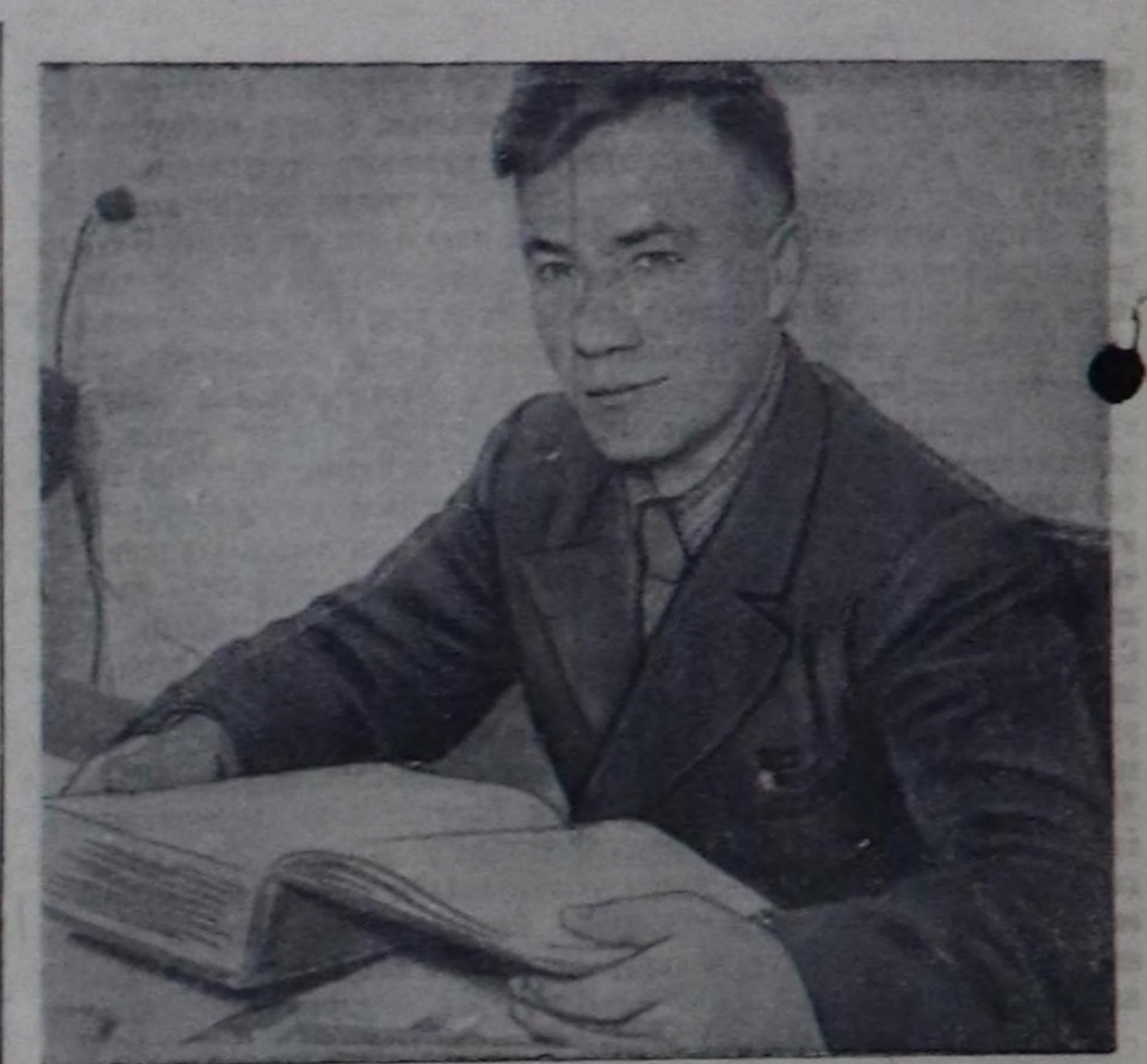
күжүн бөзри чугула негетинин кел-ген. Электр станциязын ажылады-рынга мергежилди механик херек. Бо айтырыгы колхоз баштаар че-ринге чугаалашкан, ол ажилга Се-рендик Болат-оолду киририн чаг-гыс үн-биле шиттирлээр. — Сензө дузаалажы механик хер-ек бе?— деп айтырып, аш Болат-оол — чааскаан шыдаар мен — деп, бұдүрүлгөңү азымылап турган. Бөдүң тракторист Серендик Бо-лат-оол ам механик болган. Оң ак-сеткилдиң күш-ажылың, чогадыкчы болган чарыктың инициативаның колхозчулар үнөш, мактап турар. Уугу-Хем районуң Ленин аттыг колхозунда көмөсөл органиастың-нын чокта чаа болган хуралыга кышкы мал ажилынын дугайында айтырыгы чугаалашкан. Малчи-нарга дузаалаары-биле чоруктан аныктарга, сакманшктерге күштү улам мөзөрин шиттирлээр. Комсомолдун ол хуралында Серен-дик Болат-оолдун партияга киририн күзөөн билдирешкенин база өргөн. Партияга кирер дугайында рекомен-дация бөзрин нинти хураа чыгыс үн-биле шиттирлээр. Механик Бо-лат-оол ам СЭКП кегжүнүңге и-дилет. Ол уугу идегелди С. Болат-оол амдыралга болган ажил-херек-ке бұдүрүлгөңү шыдаар.

Л. КУБРИН, колхозта комсомол органиастыңнын секретары.

М Э Э Н Д У Р Ж У Л Г А М

Партия чырыдышкынын чет-кизиңде СЭКП төгүзүн өөренир бөлүмү өң-не баштай 1948—1949 өөредилге чымын удурутп өгөдө-дөм. Баштайгы үдө кичээлге белет-кенип, ону эрттиреринге бергелер мензө таварып тургулаан: арга-метод, дуржулаа-даа чок, билиң ба-за-ла чегей турган. Боттарынын идея-теоретиктиг дегелдин бедиңп алыр дөш бөлүмдө өөренип турар дынакчыларын мурунуга пропа-гандистин харымысалгазы уугу дээр-лин эки билип турган мен. Мынчан-ган өөренип турар материалдарын дынакчыларга билдингир кылдыр тайылбырлар сорулга-биле бирги өөлчөгдө кичээлдерге чогуур белет-келди кымырын өгөдөдөм. Програм-ма баугар өөренир материалды база политиктиг болган чеген чогаалдын алаа хамаарышкан номнарын немей номчуп, көсүкү пөсөбенин ажылап, дынакчыларга билдингир болуун дөш амдыралдан алдынан чижек-терин хөйү-биле көргүзөрин орада-жып турар мен. Даразында чоруд-дар беседаның план-конспективин кылып алыр мензө чаңчыла апар-ган. Бо бүгү болза, өөренип турар материалды дынакчыларга өң-не билдингир хевир-биле тайылбырлап бээр арганы мензө берген. Мынчан-ган дынакчылар мензө тайылбыр-лаан чүдөдөрүн хандыр билип, өөренип эрткен материалдарын да-раазында кичээлдерге боттарынын билип алганы-биле эки харымылап турар апарганы өөрүчүгү болган. Пропагандистке томуйлатк, мензө көргүскөн идегелди шыныктырып, партияның даалгазын хире шаам-би-ле күөсөдир турар туу мен дээрине-ге бұдүреленин ол бүгү бижикты-рып база өөртүп турган.

Бо бүгү баштайгы чедиңкиннер тураскал, ол уугу болган хунүлүгү



ажылды күөсөдиринге белеткелди ам-даа чегес болуп турар деп чүве-ни база билип турган мен. Ынчан-ган өөренир сорулга мөң мурунуга салдыган. Бодум өөренишшаан, кижилерин өөдирин өгөдөдөм. 1949 чылда СЭКП хооромунуң чанында марксизм-ленинниң чыл хуусаалыг кегжөки университетин, 1951 чылда партияның ийн чыл хуусаалыг кегжөки школазын доос-кан, марксизм-ленинниң ийн чыл хуусаалыг кегжөки университетин-динге база катан өөренип киргеш, ону 1953 чылда доостум, адактың сооңунда СЭКП обкомунуң чанында үш чыл хуусаалыг совпартишколаны 1959 чылда доозуп үнгөн мен.

Бодумун политиктиг билимин бедиңип алыр дөш кызымаккай өөредилгениң чылдары шак ынчаар эрткен.

Совпартишколаны дооскан соонда Каз-Хем районуң Ленин аттыг кол-хозтуң парторганиастыңнын сек-ретарына амдылап турмузда СЭКП төгүзүн өөренир бөлүмүнү пропа-гандистинге мен база катан томуй-лаан.

Бирги өөлчөгдө бөлүмүнүң ды-накчыларын четкелээрине кичээл-ерин салыры чугула дээрин прак-тика көргүскөн. Ам колхозта ийн бөлүгү ажылап турар: СЭКП төгү-зүн өөренир бөлүмдө 7 кластан куду өвөс билиңлиг, политшколада өгө билиңлиг кижилер хаара тутту-ган.

Пропагандист ажилды чамдык дуржулазын чыдыган, билин-даа 1948 чылдагызынга бодарга орун-на база-ла элөөн бөдөн. Ынчалза-даа кичээлдерге чогуучулаады белеткелди база-ла мурунуга чач-чы-биле чорудуп турар мен.

«Амы үениң байдалында пар-тияк пропаганданың сорулгалары-нын дугайында» СЭКП ТК-ның до-ктаалын чугаалажып танышкан,

6082 литр хейнү

Барымы-Хемчик районуң «Бол-дунешик» көдө айма-айгый артелине коммунист Хомшугу Дагбы өргөлек-чилен сүт-бараан фермалың саанчылары 1959 чылдын бирги кварталында фермада бүгү саар инектерден 10632 литр сүттү сар-туу есап алган.

Олар чегей чылдын илти чы-мынчы бирги кварталында 16714

бөлүмдө кичээлдерин эрттиреринин арганын элөөн өдө тургускан бис. Өөренип турар ботту материалды аг-гы үдө колхозтун мурунуга тургус-туган сорулгалары-биле шууг хол-баштырып турар. Ол чорук дынак-чыларын чуга материалды хандыр шингээди алыртына өвөс, харын база артелиң мурунуга тургусту-ган сорулгаларын күөсөдиринге оларнын кичээлгеин угуладырынын, партия органиастыңнын, колхоз баштаар черинин, клубту, библиотеканын болган өске-даа чед-лерин ажилында бар четпестерин кайдаларыга дузаалап турар.

Партия органиастыңнын коммуни-стерин өөредилгенин дугайында айтырыгы база чугула көрүп тур-ар. Бо өөредилге чымында ол айты-рыктын дугайында пропагандистин информативин партия хуралына ийн улаа дыңдаан.

Кичээлдин идея-теоретиктиг дегел-дин бедиңкенин, оон дынакчы-ларга сонуурганчы кылдыр эртти-рип турарын түнөдөдө, чөптүг чылдаган чокка кичээлдер үзөр кижилер бистин бөлүмдө мырынд чеди ап турар.

СЭКП төгүзүнүң өөредилге ному бисте чедиңшес, ол чорук өөредил-геге шактыктыг чүдөдери тавар-ыштырып турар.

Бөлүмүнүң ажилында четпестер бар болуп тураскал, бо өөредилге чымын программанын бүрүнү-биле дооскан, келир 1960—1961 өө-редилге чымында бүгү дынакчы-лар көдө айма-айгый экономика-нын бөлүмүңгө өөренир деп шитти-рлээр бис.

ДРЕСВЯНИКОВ, СЭКП төгүзүн өөренир бөлүмүнүң пропагандизин.

А. ЕВРОП.



Бистин совет кижилер

Мурнакчылар одуруунда



Чеди чылды ийги чылын бүүдүтүдө ыраккы Мөңгү-Тайганын чурттакчыларына хереглээр чугула бараан чүдүргөн машина өтүрүчү карап четпес калбак тогуун тавартыр бар чыккан.

Элеш-караш дээр дигир амгыт-даа, чугалажым-көөрөжир ижи-даа бодуну чыныга чок болгонда, чолаачы чүгө «Москва чогуун кезжээри» деп ирнч алганын катан-катан сыгырып, бодун калгааратпас дээр машинанын сигнал бээр чери базар-даа турган. Бичи кады уду тирттип алып бер дөргө база хоржок, соок дордан-на хаарып келир, оон туржук мотор доңа берип болур. Ычанган бурнгаарлап-ла органы дээр.

Ол база облатребокко ATK-ынын мурнакчы чолаачыларынын бирээси Виктор Ушаковтуң ээлчегин мурча бер чыккан ол. Чолаачы Виктор Ушаков машина башкарып эрген 1949 чылда алган. Бо уенин иштинде облатрың бугу районнарына ол чоран. Чүгө бо чылдын эгезинде бээр Тожу районче ийи рейсти кылган.

Виктор Ушаков 10 ажыг чылдын иштинде чолаачылар келгеш алган даалганын күөсетпейн баар, азы ай, квартал, чыл планын чедир күөсетпес таварыга турбаан. Дүе, хундус-даа, изиг, соокта-даа оон машинаны кайнаар-даа чоругунага белен турар.

1960 чылдын бирги кварталында Ушаковтуң кычаар ажылдаанын таныжаалы. Ол январьда чүк сөөртүрүчү планын 103 хуу, а тонна-километр талазы-биле планын 153 хуу күөсеткен. Февральда чүк сөөртүргөни 100 хуу, а тонна-километр талазы-биле 261 хуу күөсеткен. Виктор Ушаков март айы 20-де ай планын күөседипкен болган ол хунден эгезеп апрель айынкы планын күөседип эгезей берген.

Мурнакчы чолаачы 1956 чылда «ЗИС-150» деп чаа машинаны хулөп ап турган, капитал септеге чокка 200 муң километр иртер мен деп хулөзөгөн. Бөгүнге чедир ол 180 муң километр капитал септеге чокка эркен. Бичи үрүмк септегелерин чөгүр өй-шаанда боду кылып ап турар.

Ушаков бодуну чолаачы билин база бедимн турар. Ол ийги кластың чолаачы атты дузагаан. Кудумчу чурумун үрөвейн, тускай маршутту эртер талазы-биле чокка чаа Кызылга эркен авто-маргаладага кирешкен, ол бодуну бажыг билин көргүзүп, эки түнөлдү көргүскөн. Апаа стоп шагы болган хундүлө бижик-биле, ол шаанаткан. Ушаков облатребокко ATK-ынын начальнигинин элөп каш аас шаңналарына чедип, өрөктиг чүдө-дөр-биле база шаанаткылаан.

Чурукта: чолаачы С. Ушаков.

A. АИР.

ХУНДУЛУГ БАШКЫ

Кызылдын башкы училищезинин музыка кабинетинде язым-бүрү аялгалар үзүктөл чок димиреп тура хунээр. Хылдыг хөгжүмүчү башкы Дмитрий Инокентьевич Воробьев инда ойнал орган сургууларынч чыныга баргаш, ылары нота ёзуулар калдыг язымлы ойнал отуларын хынал, чогуур сүмени оларга берип турар. Оон хари дөгү берген, ыччала-даа болуун ажы-хөзөнгө бердигенин, ол дээр мога-шылга чөгүн кажа кайгар.

1924 чылда Одессанын музыка-шериң училищезин дуузан. Ол дыка хей чылдарын иштанде шериг кезектеринге музыкант болуп ажылдан чораван.

Тывага ол 1953 чылда келгеш, бодуну ызылган улгады бергенин барымдалааш, бодуну музыкант тускай эртемни аныктарга дамчыдып бөрүн шиптирлөөн. Баштайгы үедө Кызылдын көдө ажы-агый техникумунга үрер хөгжүм удуруп эгезөөн. 1955 чылдан бээр Кызылдын башкы училищезинде музыка башкылар, музыка кабинетин эргелен турар.

— Дмитрий Инокентьевич, мону кычаар ойнарарың? — деп сургуулар бо-ла айтыра бээр. Ол нотаны алгаш, ында бижитинген үнериниң залгазын ырлап

Бодуну ажылынга ынак, бөдүн мөчү-шынарлыг башкылар сургуулар улуу-биле хундүлөп турар.

C. ДОРЖУ.

Чонга бараан болушкун

Сүт-Хөл районун «Бора-Тайга» колхозта энедег аялдуу эргелекчи Дина Вахисовна Захарова чонун калдыкшылы дээр кызыл-кай ажылдап турар. Дүе, хундус калдыг-даа берге үелерде аарып болган черге саалда чокка чедер бээр. Оон өй-шаанда чедирген хундус дээр өөрү чөттиргенин илере-

дип турар колхозчулар кайы көдөй. Дина Вахисовна ол ышкак колхозчуларын ортузунга совет медисинанын дугайында лекция, ме-седисинанын үргүчү чоруп турар. Ол, колхозчуларын бажынарнын кезип, оларга бодуну ажыктыг сүмезин кадып, база Ак-Даш суур-нуа чоогунда Шени-Аксынын сүт-

бараан фермазында санитарлыг бай-далды үргүчү харагалаш келген. Тыва дылды билбес чорук апаа баштайгы үедө кончуг берге турган. Кызылдын анык эчки ам ол бергени база ажып эркен. Ам колхозчулар-биле тыва дылдын кырынга доусту чугалажым турар апар-ган.

M. БАЙСКИАН.

Дүүн—школачы, бөгүн—хойжу

Санчы Назым-оол хон Аргалыкты даанга чоорту кадарып үндүрүп келген. Хойлары карандылыг мээске өйттэй берген. Чокка чаа болган улуг хат мээстиң харын ол-бо талакы чоогунда ханы чоогалар иштинде аппарип тырып каан. Хар апаанга чаштынып кыштаан терең-өттү хойлар киярели үе тыркташтын дайынагылап тургулааннар. Ол-ла ыччаар мээстерге өнөр чылын частан бөөр хой өттөваан. Кузун кыштагга кээп хонган дордан-на хойжулар аал чоогунда ол мээстерин олуң курлап алганнар. Чаа оолдан хойларны ам ында олардадып турар.

Назым-оол хонуну үстүү талазында бедик хая кырынга үе бергеш, апаа олуруп алган. Шап оортан кайы ыракта бараан иден көстүп турар. Шагаан-Арыг хоорай база. Улугулу бажынарнын арасындан чокка чаа-ла өрөнип турган школазын көрүп каан. Энир чылын мынчап шап ол карарып көстүп турган школазын парта артынга өрөнип олурганын сактып келген. Каш-ла ай болган кым кайнаар өрөнип чоругурунун, кым кандыг ажылга кирериниң дугайында чугаа онгу классчыларнын арасында болганчок-ла иниг түлүк кытыга берген тургулаар.

Кийи бүрүзүнү күзөп, бодалы чугаазы агы-ангы: — Кызылдын башкы институтунга өрөнип кирер.

— Москва хоорайга өрөнир мен. Эмчи институтунга.

— А мен Ленинградка, инженер болур мен.

— Маана, хоорайга кандыг-бир черге ажылдаар мен. Оон соонда чүвениң киреи билдире бээр.

Бир кезек оолдар тура: — Бистер СТС-ке азы ATK-га ажылдаар бис. Слесарь, токарь, чолаачы — солун-на ажылдар болдуру ийин.

— Кедимин-даа, чугула-даа професиялар ол харын.

— Шым-дыр, харын оолдар. Баштай бүүдүргө азы мал ажылынга ажылдаар керек. Күш-ажылга ботту дадыктырып аар болгай аан. Оон соонда эртем чедип алыры астыга бээр эвес, кай баары ол—деп, ынат чок турган Назым-оол хонерген класс ишти сыңас кылдыр алгырып чугаалаан.

— Назымның бодуну планы чүү ирги?—деп, бир өрөнчичи оон айтырган.

— Улетпур комбинатында ажылдап кирери, азы хойжу болуру. Бо ийи орутук кайы бирээзин шилпип алыр мен.

— Мындаа өнөр чөп институт чоругу ижи мен деп турдун, оонну уттупканың ол бе?

— Мыдыг чугаа турганын шын харын. Ам өскөөр бодалдым. Бистин чуртувустуң хей-хей онгу классчылары школан дозуп, бышкан билгиниң аттестадын алган дордан-на бүүдүргөжө, мал ажылынга чоруп турарлар болгай. Бир-ийи чыл кире ажылдааш дээди өрөндилге чери кирери берге эвес болдуру ийин, эштер...

Онгукласты дооскан. Назым-оолдун мурнунда ийи айтырыг тургустунуп келген: Шагаан-Арыгнын улөтпур комбинатында ажылдаар бе азы совхозка хойжулар бе? Ыччала-даа ону чааскан шиптирлөп шыдаван. Бо дугайын ачазы Санчыга, авазы Сендицамага чугаалаан.

Авазы олтура: — «Хойлуг кижжи каас, инектиг кижжи тодуг» дигир болгай. А хойжу болуунга кандыгың олугу?

— Он класс дооскан кижжи башкылап азы доргалап болбас чүе бе, оол—деп, оларын бажынынга олурган төрөли ишкилериниң чугаазын доратан үе кирген.

— Дарга, башкы болурун күзөвейн-дир мен.

— Мен-не сен ышкак он класс эртемниң болууна черде хой кадарбас мен. Эрге-дужалдыг, шалынын черге кирип алыр мен ийин—деп, ашак ону улам өлөмчидип чугаалаан.

— Моон сонгар мал ажылынын талазы-биле ортумак азы дээди эртем дооскан кижилер хойжулар болуру. Мыдыг үе ырак эвес болдуру

ийин—деп, Назым-оол төрөлин доран-на тулдуруп каан.

Ачазы база-ла хойжу болурун ол-дунга сүмөздөөн.

Ада-иезиниң алыс угу черле малчы улус. Ычанган Назым-оол хойжу болурун дөрт шиптирлөп алган.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң дирекция чери ортумак эртемниң анык болду улуг өөрүшкү-биле хулөп алган, совхозтуң мурнакчы, улуг хойжуу Бады-Доржуну дузалакчы хойжуу кылдыр бажыгалаан.

Он класс дооскан анык оолдун хойжу ажылы эркен чылдын күзүндө эгелөөн. Оон мурнунда Назым-оол хой кадарып чорбаан. Чүе дие ада-иези үргүчү хоорайга чурт-тап келген, ам-даа хоорайда.

Хой кадарары өй-не харымсалгалы болган берге ажылдык бирээзи деп чүе билдинтир болгай. Ычанган хой кадарып чорбаан анык оолга баштайгы үедө дыка-ла берген турган. Харын-даа алгебранын, тригонометриянын бодалгаларында ыракта берге. Шырак хойлар мурнап алгаш чоруй баар, арай кошкарлары соонга чымып каар. Ылангы хой тарай бээрге оларны арай боор-да болуп алыр. Күсүк семис хойлар калдыр даг үе бөөрге суг оон бажын дозуп алыр дээр шаанга-ла кирер.

Байда эки өстүгү черлер барын бады билбес. Оон кады ажылдап турары дуржулгалыг хойжулар Бады-Доржу, Бойбу Кызыл-оол хойну канчаар кадарарын апаа үргүчү айтып, өрөдип келгенер.

Назым-оол ам хой кадарарына мергежип берген. Оон хой кадарып келген үзүндө кандыг-даа оозал-ондак, хорамча бооп көрбөз. Оларга төрөзөн чеже кире хей чаш хураган-нарын ол аалынга өккөйлөбөн дээр.

Улуг хойжу Бады-Доржу болган оон дузалакчылары Бойду Кызыл-оол, Санчы Назым-оол оларын малдан турар хойлары хур, семис кичи ашпак, бо берге чыгы база-ла эки эртип турар. Хойжуларын кадарыпкан бо чазын чыгыс-даа чаш хураган хораван. Борта дузалакчы хойжу Назым-оолдун кириген үлүү улуг дээрн билдинтир.

— Бо чылын төрүүр 100 хойдан 150 хураганын алырып хулөзөгөн мен. Ол хулөзөгө чүгө чыгыс мөз эвес, Назым-оол, Кызыл-оол бистип үжөөдиривистиң хулөзөгөвистир. Ону күөседип шыдаар бугу-ле аргар-лар бисте бар. Ылангы мөз бо ийи анык хойжуларын мал дөңдө угугу-чымн чок оолдар чүе — деп, улуг хойжу Бады-Доржу бодуну дузалакчыларынын кызылмай ажылынга бүүрөдиг чоргаарланып чугаалады.

Санчы Назым-оол дүүн—школачы чораван, бөгүн—хойжу, а дарта — студент. Практика кырынга чаа-чаа хей чүдөдериң шиптөдип алгаш, көдө ажы-агыйның кир өрөндилге черине өрөнип кирер. Хойжу болуу ажылдап чораван ортумак эртемниң оолга көдө ажы-агыйнын каныг-даа дээди өрөндилге чери эжиниң делгем-биле ажыдып бээр.

T. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Малдың хорамчазы— удуртулганың кошкаанда

Эрзин районун «Чаа өрүк» көдө ажы-агый артелинин малы олар-белчир, өйт-сиген чедипезинден база чамдык малчынарнын харым-салга чок чорундан бо эртип турар мал кыштагладымшыкынын үезинде улуг когаралга таварышкан. Малдын хорамчазы ам-даа үргүчү-леп турар.

Бо дугайын чокка чаа түс-түс коданар айы-биле чоруткан хынал-данын түнөвиң херечилеп турар. 1960 чылдын январь 1-ден апрель 1-ге чедир колхозтуң улуг, биче 2109 баш малы, азы бүгү малдын 5 хууу өлгөн. Колхозта мал чеме-ри тынган. Хей саныг мал арып бажырааны-биле дыка берге байдал тургустунуп турар.

Мыйыстыг бода малдан база шаэр малдан оларга четпестөөн малдын саны хун бүрүдө көүдөп турар. Калшык-оол, Б. Тами-Сюрюн оларын коданарындан чүс-чүс баш мал алган. Бо чорук болза хар-чам улуг, соок дымзыг, мал чеме-ри эвөш черле берге кыш деп чүгөге чылдык каккаш чамдык малчынар суза салдынып, харымсалга чок чорукту бодурганын бадыткан турар. Чижээ, Кезегети, Намна-Самбуу, Сюрюн, Даскый-оол, Ендан, Мадыр-оол болган өске-даа чамдык малчынар, «чүтүтүт кыш-тыр», мен канчаар мен дөңанг, колхоз баштаар чери дуза көргүзөр ыйнаан деп азыра-дыкчын көөн-биле хун эртирпип, малды артызып, баксырадып келгенер.

Ылангы хойжу Кезегети бодуну өт-буезинде күш-ажыл кылып шыдаар 4 кижилг хирезинде-ле хар эжиң, далый тыртпайн тургаш, хей малды аштадып өлүргөн.

Нитинин малынын арып, баксырап, хоран турарынын кол чылда-гааны колхоз баштаар чери, колхозта партия, комсомол организациялары, суму Совети мал ажылын кыры-биле артегэй удуртуп турарында.

Оон-биле кады мал фермаларын эргелекчилери болган тускай эртем-нигер кончуг харымсалга чок ажылдап келгенин делгезээр чугула. Ылангы эш Иванов баштаан

үш мал эмчиси малчынарга дуза чедирбейн турар.

Мал ажылында четпестер колхозтуң удуртукчуларына бир дугаар болуп турар чаа чүе эвес, а удуртукчулар боттары база чаа кижилер эвес дээрн билдинтир. Эртен чыл-дарда, ылангы 1957 чылда, хей мал ажы-агыйы эвөш чоруктан алгенин ол-ла удуртукчулар кара-биле көрүп, кеземчана алганнар болгай. Ол хирезинде-ле оон чогуур түнөлдө үндүрбейн, бо чылын база-ла хей малды чидирип, нитиниң ажыл-агыйын когаралга таварыштырып турар чорук кончуг четпес.

Мал дөргө черде канып алыр доорурак эвес, чыгыс анай-даа өлүп каарга оон орну белен тургустумас болгай. Малдын кижжи бодунун хай-гааралын малдан бичи-ле ырдыр, холу салдынар болза малды оскунуп чидиргени ол дөңөн билеп, нитинин малын камгалаарыңче бугу кушту, аргаларын ажылгаары чугула.

V. ЭРЕНЧИН.

O. ӨТКЕН-ООЛ.



Хову-Аксы комбинатының ыш заводунда дөрт пилорамга ажылдап турар. Оларны иштанде эш Горбунов удуртка ыш дилдринчлериң ажып нормазын үргүчү ажып күөседип, бригадалар арасында социалист чарыкка бирги чери элөп турар. Чурукта: мурнакчы бригаданың бригадир эш Горбуновтуң ажылдап турары.

Фото С. Маадымын.

Биске бижип турары

Сүт-Хөл районун Бора-Тайга ортумак школанын үстүкү кластарынын өрөнччилери база башкылар коллежы 1960—1961 өрөдиге чылдыда школа-ның олар ажылын белеткеп турарлар. Чокка чаа бир күн үстүкү кластарынын өрөнччилери 60 кубометр ышт-ты хап тургускан.

M. ЧАРТАН-ХУНА.

Барым-Хемчик районун «Кызыл тараачын» колхозунун тулуг бригадасы бо чылын 40 чуртталга бажынын ажылгаала кирер. Колхозчу тулугчулар 17 бажынын ханазын тургузуп алган, дөңирин, шалазын салып, соңга, заалгаларын белеткеп турар. Тулуг бригаданың чыл эгезинде бээр 11 кудукту, чуунду төгөр 7 онгарларын казып кыл-гаш ажылгаала кирген.

К. ЭМЕР-САРЫГ.

Өвүр районун «Торгалым» колхозтуң тулуг ышт белекчээр Биче-жикке баштаган эвө-жүе 1000 кубометр ышт белекчээр. Оон иштинде дит—700 кубометр, ышт—300 кубометр. Белекчээр ышттын хей кезин тулуг шыде-

риңде дужурунген. Эвө-жүнүн кижигүнери ам оттулар ышт белекчээр турарлар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Тожу районун «Совет Тыва» колхозунун оттулар ышт белекчээр бригадасы апрель бирге чедир 1800 кубометр ышт белекчээр планын март 20-ге чедир 2092 кубометр кылдыр күө-сеткен. Бригада ышт онналдазын үргүчүле 115—130 хуу күөсөй-лөп турган. Ышт белекчээр-линде ажылдап турар колхозчулардан хундүг ажып нормазын 200 хуу чедир күөседип турар.

А. БЕСКИ, М. ТӨВТҮТ ыш-каш мурнакчылар хей. Н. ДАСТАЙ-ООЛ.

Бичи-Хем районун «Тилдегел» колхозунун кижигүну М. Чымыа үр чыл иштинде тулуг ажылынга киржиң келген. Колхозта оон кир-ришээр тулуу ховар. Колхоз тулуунга иден-кейиг кирешкени дээр ССЭП обком, облукүс-ком Чымыа 1956 чыл-да Хундүлө бижик-биле шаанана. Дуржула-лыг бызаныч ам чаксы хуу ажылынга кирер багажа-херекселдерин септелгенин кылчын, боду 14 тергени септөөн.

Н. НОНГАТ.

Бистин облатрың фабрика-заводтарында профсоюз организациялары бо ажыкче ам-даа кирбөөн, олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынаар туржук, оон мырыяй хоорук турар. Бо талазы-биле сан органдар хей-нитиниң хыналдазын чорударын организастап, олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынаар хей-нитиниң төлөөдөрүн өрөдир талазы-биле ажылды чорутпаан.

Сан органдар олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынал турар хей-нитиниң төлөөдөрүн өрөдир талазы-биле ажылды чорутпаан.

Сан органдар олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынал турар хей-нитиниң төлөөдөрүн өрөдир талазы-биле ажылды чорутпаан.

Сан органдар олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынал турар хей-нитиниң төлөөдөрүн өрөдир талазы-биле ажылды чорутпаан.

Сан органдар олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынал турар хей-нитиниң төлөөдөрүн өрөдир талазы-биле ажылды чорутпаан.

Сан органдар олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынал турар хей-нитиниң төлөөдөрүн өрөдир талазы-биле ажылды чорутпаан.

Сан органдар олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынал турар хей-нитиниң төлөөдөрүн өрөдир талазы-биле ажылды чорутпаан.

Сан органдар олча-ажык үндүрүп тырттып турарын хынал турар хей-нитиниң төлөөдөрүн өрөдир талазы-биле ажылды чорутпаан.

V. ЦЫПКИН, обласк кидизинин улуг инспектору.

ШАЛЫҢДАН ҮНДҮРҮГЛЕРНИ ШЫН ТЫРТТАР

ССРЭ-ның үндүрүг системасында база бир онза чери элөп турар олча-ажык үндүрүг болза, өске кан-дыг-даа үндүрүгдерден шуут ыгал-дыг. Ону саң органдары эвес, а ажыкчын, албан-хаакчыларын ажылдап турар албан, бүүдүргө, организациялары шалынын берип турар үедө оон тырттып ап турар.

Сан-үчөт талазы-биле ажылдап турар харымсалгалы ажылдакчылар олча-ажык үндүрүг тырттарда кичэнегэйил болур керек.

Хамаатылардан олча-ажык үндүрүг, уруг чок, бот болган эвөш өт-буезиг хамаатылардан үндүрүг тырттарда сан-үчөт талазы-биле ажылдап турар ажылдакчы бүүрү үндүрүг хоойлузун кичэнегэйил өрө-нип алыр болган үндүрүг тырт-тар дугайында чурумун, шалындан үндүрүг тырттарда оон кемчезилин шын тың, чогуур техникамын эки билип алган турар журулар.

Хамык ужур ажыкчын, албан-хаакчылардан үндүрүг арифмети-ка ёзуулар шын тырттып алы-рында эвес, а ажыкчын чонга көр-гүскөн чингелдерин чогуур үе-зинде хандырып болур. Бо талазы-биле саң ажылдакчыларын чам-дызы чедир билбейн турар. Чам-дык албан черлери болган органи-зациялар ажыкчын, албан-хаакчы-лардан олча-ажык үндүрүг тырт-тып турган, чок болза артыкка тырттып алыр ийикпе, азы бюджет-ке когаралды чедирпип, чедир тырт-пайн, дурумун хамдып, хей саныг чаштырыларын кылды турар. Улуг-Хем районун Шагаан-Арыгга район эмелгези (кол бухгалтер эш Кеёв) ажыкчыннара болган албан-хаак-чыларга шалың төлөп турган, 89

жөткө шилчидерин саадаткан 232 таварыгалар обласка болган. 1960 чылдын январь 1-де Тожу райпо-нуң белекчээр контораың бюджет-ке—19 муң рубль, Өвүр райпоу—6723 рубль, Бай-Тайганын септе-ле-техника станицы—4476 рубль өрөдиг арткаанар. Шап мындыг фактылар белекчээр өске-даа органи-зацияларында бар. Бо түнер болза ажыкчын, албан-хаакчыларга шалынын берип турар олча-ажык үн-дүрүг тырттып алган, ол-ла өйдө күрүне банкызын дамчытыр бюджет шилчиптейн турганындан тыттып келген. Чамдык бухгалтер-лер олча-ажык үндүрүг тырттып алгаш, кассанынга шыгжап чылдар, а харын-даа ону организациянын аны-бүрү хереглелеринге чарыг-дал турган таварыга бар.

Танды районун саң кидизин (өр-гелекчизи эш Митришин) 1959 чыл-да хыналдамын турган 51 органи-зациялардан чүгө 19 органи-зация-ларын хынаан. Улуг-Хем районун саң кидизин 56 организацияларын 21-ин, Кызыл хоорайнын саң кидизин 218 организацияларын 98-ин хынаан.

Албан, организация черлеринде саң талазы-биле ажылдап турар ажылдакчы бүүрү күрүне мурнуна хулөзөгөзүн ак-сеткидиг күөседип, үндүрүг тырттарынын дурумун бугу талазы-биле өрөнип, саң органи-зациянын чамдыктыр турары се-минарларга бөдөөн чөвүзөлу хурааларга киржири чугула.

Ажыкчын, албан-хаакчылардан олча-ажык үндүрүг тырттары шын организастарда хей-нитиниң

кыжылганын бады чугула.



### „Запорожец“ деп автомобильдин шенелдези



ОМСК. Ол хоорайны болгаш Омск областың чоңунуң кичээгейин «Запорожец» дээр чаз хевирлиг автомобиль хаара түдүп турар. Ол чаз автомобильчиеш ам Сибириниң агаар-бойлус байдалдарының үезинде шенелдерини өрттүп турар. Ол, биче хемчээлдиг, чаз автомашинаны дөрт-ле кижилер олурар кылдыр таарыштырган болгаш шакта 80 километр чедир дүргөн маңзар, башкарына эңгит таарымчалык. Омскиниң авто-орук институтунуң автомобильлер болгаш шимчедикчилер салбырының аймакчыларына ук машинаны шенээрин дааскан. Олар чаз автомобильди мактап турар.

Чурунта: (солгай талазында): салбырның ассистентил, инженер-механик П. Л. Шевченко, техниктиң эртемпериниң кандидаты А. К. Гаврилов болгаш улут лаборант чолочы Г. В. Драгунов шенеп турары машиназының экзамен документтеринге демделгел кылып турар.

Фото В. Липовскийниң. СЭТА-ның фотохрониказы.

### Дээди өөредилге черлеринге хүлээп алышкынның чаа чуруму

ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министрствоз 1960 чылда ССРЭ-ниң дээди өөредилге черлеринге хүлээп алышкынның чурумун айткан. Практиктиң аймакчыларына эки талазын көргүскөн, кирериниң экзаменерин чедип чыккан дугайында, долу ортумак артеминер, херөөкөн чаматалдары дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыр. Шуут кирип алаш өөренир өөредилге черлеринге 35 хар чедир пазылыг кижилерин, а эачөөчө болгаш кезекши өөредилге черлеринге — пазы-хар барымдаа чокка хүлээп алыр.

Дээди өөредилге черлеринге болгаш геология, даг, металлургия, химия-технология факультеттерге болгаш өске-даа талааның салбырларына 18 хардан куду өөс пазылыг кижилерин хүлээп алыр. Улетпур бугурулулардан, туугулардан, советтер болгаш колхозтардан өөредилге черлеринге өөренири-биле чоруткап болгаш ийи чылдан эвээш өөс практиктиң аймакчы чаматалдар эки демдектерин алыр болза конкурстан дашкаар эвээш чокка хүлээп алыр. Оон соонда бугурулу черлеринге эки аймактын болгаш практиктиң аймактын хуусааны ийи чылдан эвээш өөс чаматалары, а ол ышкаш Совет Армиядан болгаш Шериг-Далай Флотундан халашкан, кирериниң экзаменеринге эң эки демдектериг болганнармын хүлээп алыр.

Практиктиң аймактын хуусааны ийи чыл четпөөн аныкталарга хамаарыштыр чүд дээрге, хүлээп алышкын планының 20 хуудан эвээш өөс болур хире ыча кижилериниң нинти конкурстка кирер.

ССРЭ-ниң Чепектиң Күштерин база дагыш уулу-биле кызыр дугайында Хойлууну баураар чепектиң күштерден халашкан офицерлерни доктаамал чуртталга черинге кээриниң хире-шаа-биле дээди өөредилге

черлеринге 1960/61 болгаш 1961/62 өөредилге чылдарының дүргүзүндө хүлээп алыр. Оон-биле кады шериг талазы-биле доостунган дээди артеминер азы доостунмаан дээди шериг артеминер болгаш чаматалы артеминер офицерлерин мурунча алдыган белектелен барымдалаал, тусту дээди өөредилге черлериниң өөредилге планнарын баураар бирги болгаш оон дараазындагы-даа курстарга кирериниң экзаменери чокка хүлээп алыр. Доостунмаан ортумак чаматалы болгаш шериг артеминер офицерлерин кирериниң экзаменери чедип чыккан соонда дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыр. Оларны дээди өөредилге черлеринге киреринге белектелери-биле халаа өөренир болгаш стипендияларым курстары организастаар.

Дээди өөредилге черлеринге кирер дээринден билириниң кирериниң июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Чамдык дээди өөредилге черлеринге—музыканы, чурулганы, театрын болгаш кинематографияны дээди өөредилге черлеринге билириниң кирериниң июль 1-ден июль 10-га чедир хүлээп алыр.

Эачөөчө дээди өөредилге черлеринге болгаш факультеттерге билириниң кирериниң апрель 1-ден июль 25-ке чедир хүлээп алыр. А оларын аразында сезонунг ажиллар-биле холбашкан өөредилге черлеринге билириниң кирериниң 1960 чылдың октябрь 1-ден эгелээш, 1961 чылдың январь 15-ке чедир хүлээп алыр.

Кирериниң документтерин башкының эачөөчө дээди өөредилге черлеринге болгаш факультеттерге апрель 1-ден май 31-ге чедир; кезекши дээди өөредилге черлеринге болгаш факультеттерге—июнь 20-ден августун 20-ге чедир, а музыканы, чурулганы, театрын болгаш кинематографияны дээди өөредилге черлеринге—июль 1-ден июль 10-га чедир чорудуп болур. (СЭТА).

### ССРЭ биле Францияның аразында делгелгелер солчур дээни

1961 чылдың чайынында француз делгелгени Москвага база ол ышкаш совет делгелгени Парижде организастаар дугайында дугурулганың протоколунга Бүгү-үзүлдүң садый палатаның президиумунуң даргазы ш М. В. Нестеров биле француз делгелгени чингине комиссары дээри Робер Борда өл ССРЭ-де Францияның херектеринге тур бузуреттерин дээржи де ла Гранвильдин киржилгези-биле 1960 чылдың март 31-ге а салганнар.

Совет делгелгени Парижде Версальдин хаалгалары деп делгелге паргынга тургузар. Француз делгелгени Москваның Сокольникий деп паргынга тургузар. Делгелгелерге улетпурнуң, эртемниң болгаш техниканың база культураның, уран чүүлүн болгаш амыдыралдың адырларында чедип чыкканнар кергүсүзүр.

Оларны чорудуп турарының үезинде культурага, уран чүүлге болгаш техникага хамаарышкан яны-буру ажилдар чоруттунгулаар.

Түннелинде бо дугурулга чардын аргалыг болган чугаалажышкынар-биле чергелештир француз делгелгениң улетпур болгаш садый салбырларына делгээр чүүлдерин, наандыг уламышкынының болулар дугайында француз улетпурнуң улут адырларының төлээкчилериниң совет улетпур организацияларының төлээли-биле ужуражышкыны болгулаан.

### Н. С. Хрущевтуң Францияга чораанының дугайында М. Дебреңиң чугаазы

ПАРИЖ. (СЭТА). Н. С. Хрущевтуң Францияга чораанының ужурудузаның дугайында информация министри Тернуар-биле Француз Республиканың премьер-министри Мишель Дебреңиң беседалашканын телевизорларның экранынан Французтар март 4-түн кезээнде көргөннар.

Тернуарның айтырылдарына М. Дебре харыялааш, Н. С. Хрущевтуң анаа чорааны XX чүс чылдың дипломатияның негелдеринге дүгжүп турарын демделгези. Амгы үеде кандыг-бир чуртка чедер берген күрүне ажилдакчылары чүгле чугаалажышкынар кылбай, харын-даа ол чурт-биле таныжып турар. Делегейниң эң улут күрүнелериниң бирээзиниң удуртукчузу дээри Хрущев Францияның болгаш Французтарны дугайын билип алганы ажыктыг болган деп ол чугаалаан.

Оон соонда Францияга Н. С. Хрущевтуң чораанының ужурудузаның дугайын демделгези. Дебреңиң чугаалааны болза: сөөлгү беш чылдарда барын тала биле совет чуртун аразында байдал дыка өскерилген. Ынчалза-даа амгы үеде дайынның үөлгедип болур айылыг байдалы удуртукчуларны боданырыңча албаданкан. Чөөн болгаш барын талалараа анги-ангы интигил тургузуларды түрүп турза-даа, бугу кижилерге төрөлгөсө кыжыныгыг ындай айылыг чоруткан үнер арганы тынар херек дээрин билдигир аларган. Ындыг байдал-биле белик демелге чөвүлел хуралды чыдырарының идеязы тодараттыган.

Ол чөвүлел хуралды бөштэй белектээр ужурап аларган, ычганаш ол сорулга-биле сөөлгү үеде хөй саным дипломаттыг чоруушкунары кылган. Америка-орус талаларында чугаалажышкыны, англи-орус талаларында чугаалажышкыны болгулаан, ычганаш француз-орус талаларында чугаалажышкыны чокка хоржок аларган. Ол чугаалажышкынарның ханы чылдаганы ындай-дыр.

Чугаалажышкынарның түннелдеринге холбаштыр чүве чугаалап турар, эртем талазы-биле кады ажилдажылга болдунар болганда Совет Эвилели-биле садый болгаш культура солчуушкынар хөгжүдериниң аргаларын Дебре айткан. Бо бүгү болза бот-боттарын эки билчиринге уланган оралдажышкынарны толардып турар-дыр деп Дебре чугаалаан. Оон ылай белик демелге чөвүлел хуралга белектел чоруп турар, ычганаш анаа холбаштыр айтыры-

лары салырындан ангида өске чүүлдерин бодаар арга чок турган. Чижээлээрге, чепселенишкенин дүжүрениң айтыры тургустунуп келген. Чөөн болгаш барын-даа талалараа амгы үеде чепселенишкенин каян-даа түрүп көрбөз узуу-кашкыны болдунар аргалык. Чөөкү чылдарың боттук айтыры болза ындай чепселенишкениң ажилдарын болдурубаз болур. Бо хуи ам эрине ырак-узак черлерге өдүм-чидини үөлгедип болур аргалык ындай ракеталарың бар курлар-ыларын узууларын азы оларны делегейниң контролонга кирерин оралдажыр херек. Оон ужурундан улустар аразының чөвүлел хуралдары дугайын эң-не чугулаага санап көөрү өргөжөк чугула.

Оон өске айтырылар, тодаргайлаарга Германияга хамаарышкан ажилдарың дүргө-биле шиптир-леттири кады-ла болду деп бодалың Дебре илереткен. Барын Германияны чепселеп турар чорукту чугаалааш, чөд дайынның үчүп келир таварымталында ажилдаттын болур коргунуч чепсекти эдилеп турар боттук күштер бар болганымын ужурундам ол кандыг-бир кожа-хөлбөз чуртка ам айыл чок деп Дебре демелгези.

Дебреңи оон ынай чугаалааны болза, Парижде майда чыгыр белик дегелдең чөвүлел хуралы чугула болур, чүд дээрге ол хурал улустар аразының байдалының эңкишкенин чүгле сөс кырында чүд эвээс дээрин бодатканын нинти чүткүлдүң хыналазы болур. Анаа чепселенишкенин дүжүрениң дугайында, Германияны дугайында, а ол ышкаш Чөөн болгаш Барын талаларга нинти хамаарыш турар өске-даа айтырыларын дугайында чугаалажыр деп ол демделгези.

Түннелинде Дебреңи чугаалааны: Н. С. Хрущевтуң генерал де Голль-биле чугаалажышкынар ажит-чажыт чок болганы-биле онзаланчак. Ийи күрүнелерин ажилдакчыларының аразында чугаалажылгалар онза байдалдыг эркен. Олар ажил-херектерин, а чамдыкта кижилерин дугайында эң-не билдигир-биле тайылбырлажыр дээр эркен үени, амгы-даа үени дугайында база келир үени-даа дугайында чугаалап турганнар. Ол ужуражышкыны, ажит-чажыт чок чорук дипломатияга болгаш нинти-биле келир үени политиканың эки фактор болурун чугаалааш, а хууда бугурур кижилер мен деп ол чугаалаан.

### НАТО-нуң айыылдыг планнары

ПАРИЖ. (СЭТА). Даштык чуртарын денскаарыңга Барын Германияның килитаристеринге шериг баазаларын бээр дугайында НАТО-нуң удуртулга чериниң шиптирениң дугайын Парижтин чамдык солуннары бижжөн. «Барын Германияның килитаристеринге шериг баазаларын, бирээзин — Кольнак хоорайның районундан, бирээзин—Францияның муруну чүгүндө берип турар дээрин кодууңда бадиткаттыган» деп «Либерасьон» солун айткан.

1940 чылда Францияның оруктал-

рына дескенерин агаардан боолап турган гитлержи удуукучулар ам «боттарын салгакчыларын» өөредип дээр Францияга чедип келир деп турарын ол солун килитарист-биле бижжэн. «Ол хире кижилер бугурур аргажок идея удурланың ужу-чүдүңгө өөредилге кылдыр ийи баазалары, бирээзин — Кольнак хоорайның районундан, бирээзин—Францияның муруну чүгүндө берип турар дээрин кодууңда бадиткаттыган» деп «Либерасьон» солун айткан.

### Хөл-шыдыраа СПОРТ

#### Делегейге бирги чер дээш

Хөл-шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чер дээр делегей чемпиону гроссмейстер Михаил Ботвинник биле база ол-ла атты чедип алыр дээр ойнап турар гроссмейстер Михаил Тальдин аразында маргылааның үшкү неделези «Ботвинниктин неделези» болган. Сески болгаш тоску салышкынарда ийи улаштыр ол удуп алган.

Апрель 5-те маргылааның онгу салгыны Ботвинник агы-биле ойнаан. Ойнакчылар хоочун индий камгалаа-биле ойнааннар. Он

дөрткү көште делегей чөм чөмү бир оолду хенертен боду Талыга халаска берипкен. Оон-биле шыдыраа хөлүңге члдиг демсел эгелзеп.

Ботвинниктин чыгач келг-ти-биле мераселер солукканы көрүкчүлерин база кайтаткан. Таль бир артык огулун ажилгаар соруга-биле камгалаач кирген. Бо онгу салгыны сонгаарлаткан, апрель 6-да чедир ойнаан. 60-гы көште оон хайым болган. Ам сан 5,5:4,5 чедип, Тальдың хөй болушкан. (СЭТА).

### Аргентинада маргылдаа

НЬЮ-ПОРК. (СЭТА). Мар-дель-Платта (Аргентина) хөл-шыдыраа талазы-биле делегей маргылааның бешки эвээчегин салгыны совет гроссмейстер Борис Спасский бешки катап улаштыр улап алган. Ол аргентин Карлос Инктутоу 25 кышкы дүжүп бөрөөчкө албадан. Салгылар талазы-биле бодунуң байланы АҚШ-тын 17 харлыг чемпиону Фишер база экижиткен. Ол 45 көштү кылгаш, аргентин мастер Эрик Занскаэсти удуу алган. Амдызында

чүглө Б. Спасскийге уттурган Фишер ийги черде чоруп турар. Өске бир совет гроссмейстер Д. Бронштейн А. Редольфи-биле (Аргентина) хайым кылдыр ойнаан.

Эвээчегин бешки салгышкының соонда бирги черде Спасский — 5 удуулап, ийги черде Фишер—4 удуулап; оон ылай Бронштейн (ССРЭ), Фодельман биле Векслер (Аргентина), Олафон (Неландия) олар кайымы-даа 3,5 саннарым болуп турар.

### Обласка АГААР БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн обласка эвээш булуттарлыг, ласка 2—7, а Кызылда—2—4 градусту чылыг. Хат ай-тавында болгаш чөөртү дымзыр. Агаарың температуразы: об-

ласка 2—7, а Кызылда—2—4 градусту чылыг. Редатюр К. С. ШОЙГУ.

### КИНОТЕАТРАЛГА

Бөгүн

«ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (улут аала): «Иванна» — 12, 2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.10 шактарда (мичаларга 8.15 шакта немелде «А. И. Микоян Мексикада» деп кино база болур). «ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (биче аала): «Хүн бүгүдени чырыдып турар» («Солнце светит всем») — 3, 5, 7, 9 шактарда.

«Наз-Хем»: «Партизан отчугаштары»: «Партизанская искра» — 11.15, 1.15, 7.15 шактарда; «Дан бажыңга уткуштур» («Заре навстречу») — 3.15, 5.15, 9.15 шактарда. «Восток»: «Далаймы эрикче үнүп бар чөр» («Моряк ходит на берег») — 1.15, 3.15, 5.15, 7.15 шактарда.

### АЖААЛГА КАССАЛАРЫНГА ОЙНАШКЫННЫГ САЛЫШКЫННАРЫНЫГ 1960 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 3-ТЕ КЫЗЫЛ ХООРАЙГА БОЛГАН ОЙНАШКЫННАРЫНЫҢ 35-КИ ТИРАЖЫНЫҢ ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

Тыва Автономнуг областың бугу ажаалга кассаларында ойнаашкыныг салышкынар талазы-биле сөттөруң дараазында номерлеринге ойнаашкынар таварышкылаан:

Сөттөрүнүң номер-лерин	Салышкынының ортумак түнүгө ойнап алышкынының хуу-биле хемчээли	Сөттөрүнүң номер-лерин	Салышкынының ортумак түнүгө ойнап алышкынының хуу-биле хемчээли
24	25	526	25
56	50	594	25
114	25	624	25
120	25	667	25
192	25	707	25
211	25	740	100
240	25	772	25
313	25	802	25
327	100	872	25
360	25	885	25
402	25	955	50
468	25	999	25
505	200		

Сөттөрүнүң саны 1000-дан ажайп турар ажаалга кассаларында бугу сүрүшкөк мунарның баштыгы муну ышкаш, ындай номерин ойнап алган. Чижээ номерлери 1024, 1056, 1114, 2024, 2056, 2114 дөң ышкыш, оон-даа өске.

Тиражы чорударының талазы-биле комиссияның даргазы В. Сат. Комиссияның харысалгалыг секретары Т. Ильин.

### ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНГА



«Витый кадый» деп кинону көрүр.

### ДАШТЫКЫДА ЛЕНИНЧИ ЧЕРЛЕР-БИЛЕ

### В. И. Ленин Лондонда

ЛОПДОН. В. И. Ленин болгаш Н. К. Крупская бо хоорайга 1902 чылдың апрельден 1903 чылдың майга чедир чурттааннар. Лондонга В. И. Ленин «Искра» солуну редакторлап турган. РСДРП-ниң ийги, үшкү болгаш бешки съездинериниң хуралдары маала эркилден, оларга Владимир Ильич удуртукчу болуп киржип турган. Ол үеде эң-не улут Британ музейниң библиотеканың бодунуң хөй ажилдарына материалдар чымып алыр дээр Лондонга В. И. Ленин каш удаа тускай чедер берип турган.

Оон бээр Лондонда хөй чүүлдер өскерилген дээрин билдигир. Хоорай улук угааткан. Делегейниң ийги дайынның үезинде фашисттиң бомбардировщиктер болгаш «Фазу—2» снарядтар чүс-чүс бажышкыны, бүдүн кварталдарны озоннадыр үрөп каан алы хоорай туудунуң чорудуламында көжүрүп каапкан. Төгүчүлериң, херечилериниң чугааларындан ач көрөгө, хоорайның нинти арып-шырайы биезги хевээр артып калган.

«Искра» солунуң Мюнхенге парлап турарын герман полиция оон ылай хоржок болдурупкан төлөдө ол солунуң редакциясы Лондонго көжүрер деп шиптир, үндүргениң холбаштыр В. И. Ленин болгаш Н. К. Крупская 1902 чылдың апрельде Лондонга чедер бергенер.

В. И. Ленин болгаш Н. К. Крупская неделя хиреде гостиницага чурттап тургаш, оон соонда Лондонда эштерин дузазы-биле Холфорд-сквер шөдө № 30 бажындан ийи

өрөөл бажың тып алгаш, анаа чурттай берген. Ол район Пет Энд дээр пролетаржи району шуут кирип турган болгаш В. И. Ленин биле Н. К. Крупскаяны ыччаарда чоруп турганы-биле бир дөмөй ам-даа ол районда бол нурууңда ажилчылар чурттап турар. Оортан бээр Пет Энд улзу-биле өскерилген, ыччалза-даа ол районнуң анги талазы-биле хамаарылазын ам-даа бол ышкындырыг чокка оон даштыкы хенри-биле доктадып болур. Мыда бажыңнар караңгы, ногаанчыдылаа кончур эвээш, уруглар улус кылаштыр черлерге ойнап турар. Владимир Ильич биле Надежда Константиновнаны чурттап турган ол бажыны ам чок, чүд дээрге ону делегейниң ийги дайынының үезинде фашисттиң бомба үрөп каапкан.

1942 чылда Холфорд-сквер шөдө В. И. Ленинге турсакала байралады-биле ажиттыган, ону Финсебери районнуң ажилчы чоннарының болгаш чыгырга чериниң ашха-хөбөрү-биле тургускан. Ол турсакалады Ильичиниң төртүтүгүн хүнүдө—апрель 22-де ажиткан. Херечи болур кижилерини чугааларында алдырга, турсакала ажилдарыңа холбаштырган митингте эвээш каш муң кижилер болгаш оларның мурунуга Совет Эвилелиниң ыччаарда Англияга ачканы турган Майский чөвү чугаалаан.

Сөөлүрүдө, Холфорд-скверни чаарты кыла берген холбаштыр, Владимир Ильичиң ол турсакала болгаш «Будумчунуң ол чарымында бажыңга 1902—1903 чылдарда

Ленин чурттап турган» деп бижиктиң мрамор даштан кылган салбырамы Финсебери районнуң чыгырга чериниң бажынының көжүре берген турган болгаш ол турсакала ам-даа ында туруп турар.

Амдыралының ол үезинде Ленин «Искраны» редакторлап турган болгаш Британ музейниң библиотеканың хөй шактарны эртерип, ажилчыларны болгаш социал-демократтарын мурунуга лекциялар кылып тургулаан.

Чөөн Лондоннуң Клеркенуэл Грин дээр бичиң шөлүңе турган «Джастис» дээр, немелде саньда үнер социал-демократтыг солунуң бажыңында В. И. Ленин «Искраны» редакторлап турган. «Джастис» редактору Гарри Квеч болуңу бичиң ылай кабинетин Владимир Ильичиң өөрүкүлү-биле хостап берген, ол кабинет ам-даа ында бар. Ам ол бажында Маркс аттыг библиотека туруп турар. В. И. Ленинниң ажилдан турганы өрөөлдө ам турсакала салбырамы бар, мыда бижжэн: «ССРЭ-ниң бирги социалисттиг күрүнелериниң үндүзлекчи Ленин 1902—1903 чылдарда «Искраны» бо өрөөлдө редакторлап турган». Ханада азым-казан хоолдарда «Искраны» номерлери база көстүп тургулаар.

1903 чылдың төңчүзүдө Лондонга Владимир Ильич Ленин ийги удаа чедер берген, ыччаарда РСДРП-ниң ийги съездининиң хуралдарын Брюссельден анаа уламчылары-биле чоруй барган турган. Съездиниң хуралдарының бирээзин хоорайның төвүндө ырак эвээсте Чарлотт-Стрит-